

- України, Нац. Музей-заповідник українського гончарства в Опішному. Полтава: АСМІ, 2011. 247 с.
25. Щербань А. Форми та призначення українського глиняного посуду другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття. *Народознавчі зошити*. 2015. №2(122). 2015. С. 435–444.
26. Щербань О. В. Глиняний посуд в народній культурі харчування українців Наддніпрянщини (друга половина ХІХ – початок ХХІ століття) : монографія. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2017. 272 с.
27. Щербань О. Глиняний посуд «на празник» або в чому готуємо різдвяні та великодні страви. *Берегиня*. 2011. № 2. С. 86–91.
28. Щербань О. Український празниковий глиняний посуд (кінець ХІХ – перша половина ХХ століття). Календарна обрядовість у життєдіяльності етносу: зб. наук. праць за матеріалами міжнар. наук. конф. «Одеські етнографічні читання». Одеса, 2011. С.335–343.

УДК 069.51:908(477.53-25)]:[39:631.12+94(477.65-22)"1956/1961"

Людмила Чеботарьова
(Полтава)

«ЗАТОПЛЕНА ІСТОРІЯ»: ГОСПОДАРСЬКЕ НАЧИННЯ ТА РЕМАНЕНТ ЖИТЕЛІВ С. ЖОВНИНЕ

Стаття розповідає про музейні предмети – речі повсякденного вжитку – хатнє начиння, сільськогосподарський інвентар, обладнання для ткацтва, які побували в сільських родинах, затопленого водами Кременчуцького водосховища, старовинного козацького с. Жовнине.

Ключові слова: музейні предмети, фонди Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, реманент, господарське начиння, сільськогосподарський інвентар, побутові речі селянина, с. Жовнине, Кременчуцьке водосховище.

*«Хотів би поклонитись рідній хаті, а ні, – хоч рідному двору,
Та вже нема села на карті! Нема його і на яву!..»*

Іван Жученко

Полтавщина – мальовничий, багатий природними ресурсами, давньою історією і культурою край. Здавна на її території люди займалися землеробством, скотарством, різноманітними ремеслами й промислами. Зокрема, в ХІХ – на поч. ХХ ст. були досить поширені теслярство, столярство, бондарство, стельмаство, гребінництво, плетіння, ложкарство. Господарське начиння та реманент виготовляли з доступних у регіоні природних матеріалів. Майже у кожній родині займалися прядінням і ткацтвом. Із розквітом промисловості в Україні народні ремесла і промисли, не витримуючи конкуренції, почали

занепадати. З часом втрачалися навички і вміння виготовлення селянського господарського реманенту, тому в родинях з особливою шаную відносилися до таких речей.

У фондах Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського зберігаються музейні предмети, історія побутування яких пов'язана з існуванням старовинного села Жовнине, що розташовувалося в долині р. Сула – лівої притоки Дніпра. В Іпатіївському літописі перша згадка про це село, як про поселення з назвою «Желді, Желні» датується 1116 р. Його заснував князь Ярополк Володимирович для переселення сюди жителів м. Дрютеска (Друцька) Полоцького князівства, полонених під час походу Володимира проти мінського князя Гліба [1, с. 330]. Місто-фортеця князівської доби було збудоване як опорний пункт для захисту південно-східних кордонів Русі [2, с. 166]. Вже в 1802 р. Жовнине віднесене до Золотоніського повіту Полтавської губернії, а в II пол. XIX ст. село стало волосним центром [3, с. 58-59].

Із 1927 до 1980-х рр. на Дніпрі створено шість гідроелектростанцій і каскад водосховищ. На той час було вирішено проблему безперервного забезпечення електроенергією і водою населення, промисловості та сільського господарства, забезпечено роботу гідроелектричних, теплових та атомних станцій, водного транспорту. Проте, відбулося масштабне затоплення значних площ земель, змінено гідрологічний, гідрохімічний та гідробіологічний режими річки; порушені інженерно-геологічні умови прибережних зон та природні процеси перетворення річкової екосистеми на озерно-річкову [4, с. 136]. У зв'язку з будівництвом Кременчуцької ГЕС із 1956 по 1961 рр. було переселено 212 населених пунктів, де проживало 133 тис. осіб (39,6 тис. дворів) та втрачені історичні землі Полтавської, Кіровоградської та Черкаської областей [5]. Серед затоплених сіл опинилося Жовнине, що належало до Жовнинської сільської ради Градизького району Полтавської області [6, с. 46]. З 1959 р. село перенесене з долини Сули на захід, на підвищену терасу Дніпра, за 6 км від колишнього місця розташування, за 48 км на південний схід від смт Чорнобай та за 58 км від залізничної станції Золотоноша I [7]. Деякі господарства переселені до Кременчуцького району Полтавської області, до Херсонської і Кримської областей. Після переміщення на нову територію село Жовнине деякий час входило до Глобинського району Полтавщини, а від 27 січня 1964 р. разом із селами Вереміївка, Кліщинці, Тимченки, віднесене до складу Золотоніського району Черкаської області [6, с. 11].

Знаково, що до моменту затоплення с. Жовнине у 1956 р. музейниками було здійснено декілька відряджень, до Градизького району Полтавської області. Адже під час етнографічних,

археологічних або природничих експедицій науковці музею збирають значну частину нових предметів, що збагачують колекцію закладу. У результаті поїздки 1956 р. від селян було отримано 28 одиниць різноманітного традиційного інвентарю: п'ять – куплено за 25 карбованців у О. І. Солонець, а ще дев'ять одиниць господиня передала безкоштовно; решта речей подарована місцевими мешканцями М. М. Базикою, Х. Л. Радик, І. І. Корнійченком, Ю. В. Батрименком, В. П. Редьком. У музеї до процесу приймання предметів на постійне зберігання та їх обліку протягом 1956–1957 рр. були залучені музейні працівники: В. О. Грінченко, С. П. Устименко, В. О. Пайдем, В. І. Химерик, Ф. М. Сквирська, Г. О. Сидоренко. Наразі речі віднесено до груп зберігання «Дерево» та «Метал» [8, 9]. Декілька речей, зокрема дерев'яна діжа з кришкою, яка була куплена під час експедиції в О. І. Солонець, та лопата дерев'яна для висаджування хліба в піч, подарована селянином В. П. Редьком, були передані в 1974 р. (згідно із наказом міністерства культури УРСР № 133 від 09.04.1974 р.) до Полтавського літературно-меморіального музею І. П. Котляревського, для побудови експозиції музею-садиби письменника [10]. Отже, нині у зібранні Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського зберігається 26 одиниць основного фонду побутових речей селян із Жовниного. Колекцію умовно поділено на дві групи: господарське начиння та селянський реманент. Усі предмети тривалий час використовувалися в родинних вищезгаданих дарувальників. Виготовлені були у II половині XIX на початку XX ст.

До першої групи віднесене хатнє начиння – дерев'яні коряки (Др 180, Др 189), миска (Др 161), сільниця (Др 173). Серед речей – решето (Др 152), яке використовувалося зазвичай для просіювання зерна та борошна. Воно має вигляд дерев'яної обичайки з натягнутою на неї з одного боку сіткою, від сита відрізняється більшими вічками на сітці. Передані були також мірки для зерна та борошна (Др 174, Др 178); дерев'яна цеберка для води (Др 177); дійниця (Др 151) – невелике дерев'яне відро бондарної роботи з двома невисокими вушками і натягнутою у них дужкою [11, с. 73]. Уваги заслуговує сікач (М 1591), подарований О. І. Солонець, який має вигляд широкого леза, прикріпленого до дерев'яної основи з довгим держакком. Таке кухонне приладдя використовували для подрібнення коренеплодів та капусти.

Друга група музейних предметів представлена селянським реманентом: граблі (Др 163), рептух (Др 179), коса (М 1604), вила (Др 188), штилі або рожени (Др 182, Др 185), довбня для розколювання дров (Др 184), ярмо двоволове дерев'яне (Др 191). Дерев'яні граблі та рептух побутували в господарстві Ольги Ільківни Солонець. Відомо, що граблі – знаряддя для загрибання сіна, соломи,

скошених зернових культур, в українських родинях виготовляли двох видів: дерев'яні та залізні. Ручні дерев'яні граблі склалися з валка довжиною до 90 см, у який знизу під прямим кутом (чи трохи навскіс) забивали зубки (переважно 9–10) 10–12 см завдовжки, а збоку – держак (граблисько). Останній робили з рівної гілки ліщини з подвійною, а то й потрійною розвилкою на кінці [11, с. 39]. Рептух – незамінний у сільському господарстві інвентар, що використовували переважно для перенесення сіна, соломи та інших покісних рослин. Має вигляд плетеного з мотузок мішка, прикріпленого до двох дерев'яних дуг.

Ще одним цікавим архаїчним знаряддям праці, переданим до музею жителем села І. І. Корнійченком, можна вважати дерев'яні вила, що використовувалися для складання сіна та снопів. Виріб має вигляд прямої круглої палиці з двома ріжками на кінці, довжиною 163 см. Загалом, найбільш поширеними були дво- і триріжкові вила, так звані – рогульки з молодого деревця, що мало відповідне розгалуження гілок. Залежно від призначення – держак робили довшим (до 3–4 м) або коротшим (до 1–1,5 м) Простішим за конструкцією був так званий одноріг (рожен) або штиль – гладко обтесана жердина довжиною 3–5 м, за метр до кінця якої був кілок або природний сучок. Рожен використовували звичайно при скиртуванні снопів [11, с. 38-39]. Декілька таких виробів були передані до музейної колекції жовнинськими господарями В. П. Редьком та Ю. В. Батрименком.

Серед реманенту чільне місце як музейний предмет займає ярмо двоволове дерев'яне, передане селянином М. М. Базикою, в родині якого воно побутувало довгий час. Виріб являє собою упряж для робочої великої рогатої худоби, виготовлене з дерев'яних брусків, з'єднаних у вигляді рами, яку одягають на шию тварин і замикають занозами.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. домашнє ткацтво українців, незважаючи на розвиток фабричної промисловості, складало усталений комплекс технічних прийомів та знарядь праці, що сформувалися протягом століть. Тому, верстати та різні пристрої для виготовлення різноманітного начиння можуть бути цікавими як частина побуту українців. Із с. Жовнине до музею було передано: мотовило (Др 162), витушки (Др 149, Др 190), сукало для сукання цівок (Др 175), верстат дерев'яний для в'язання рукавиць (Др 187), верстат для в'язання начиння до ткацького верстата (Др 150), човник для ткацького верстата (Др 172), дригуль (Др 186).

Виготовлення домотканих тканин неодмінно пов'язане з використанням мотовила та витушки. Господині для перемотування ниток використовували мотовило – стрижень 1,5 м завдовжки з ріжками на одному кінці та перпендикулярно встановленим брусом –

на другому. Одночасно з перемотуванням рахували: одне пасмо – 10 чисниць – 30 ниток (нитка – одиниця міри, що означає довжину нитки при обведенні її кругом мотовила). Після просушування пряжу – так званий міток – знімали з мотовила і добре відзолювали у жлукті – видовбаній колоді без дна. За необхідності частину ниток фарбували рослинними, тваринними та мінеральними барвниками. Потім мітки перемотували на клубки за допомогою витушки. Пристрій має вигляд підставки, висотою 40-70 см, в якій закріплені навхрест дві планки, довжиною 110 см, з чотирма «кониками» на металевій вісі. Жінки ніколи не мотали ниток уночі, адже за повір'ям біля хати буде мотатися нечистий [11, с. 63].

На прикладі комплексу предметів українського побуту з одного села Полтавщини можна сформулювати уявлення про різноманітність господарського начиння та реманенту. Народні майстри створювали настільки зручні та ефективні знаряддя праці, що це дозволяло їх використовувати тривалий час як у ХІХ, так і у середині ХХ ст.

Жовнине як населений пункт зникло із карти Полтавщини. Та не зникло із нашої пам'яті. Саме розглянута вище збірка, що походить звідти, нині є частиною фонду Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського, зберігає «затоплену історію».

Джерела і література

1. Шерстюк В. В. Археологічний комплекс І: городище та селище давньоруського літописного «града» Желні (Желді), козацького сотенного містечка Жовнин (Святилівка І) (археол.). *Звід пам'яток історії та культури України. Полтавська область. Глобинський район* / Упорядн.: наук. ред. В. О. Мокляк ; автори статей: В. А. Андрієць, О. М. Білик, І. М. Гавриленко та ін. Полтава: «АСМІ», 2014. С. 329–332.
2. Труды Полтавской Ученой Архивной Комиссии. Выпуск первый / Издано под ред. действ. членов комиссии: В. И. Василенка, Л. В. Падалки и И. Фр. Павловского. Полтава: Электрич. Типо-Литограф. П. А. Дохмана, Александровская улица, 1905.
3. Памятная книжка Полтавской губернии за 1865 год: с прилож. к отделу «Материалов для статистики Полтавской Губернии» / Составлена членом-секретарем комитета Павлом Бодяньским. Полтава: Изданная Полтавским губернским статистическим комитетом. – С. 58–59.
4. Дегодюк Е. Г, Дегодюк С. Е. Еколого-техногенна безпека України. К.: ЕКМО, 2006. 306 с.
5. Назарій Вівчарик. Затоплене минуле [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-9100.html>.
6. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1943–2002 рр.): довідник з історії адміністративно-територіального поділу. Полтава «Полтавський літератор», 2002. 377 с.
7. Гудим Валентина Затоплені села Полтавщини – дорога до світлого майбутнього чи рукотворне горе [електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zorya.poltava.ua/zatopleni-sela-poltavshhini-doroga-do-svitlogo-majbutnogo-chi-rukotvorne-gore/>

8. Інвентарна книга ПКМВК «Др-1» (розпочата 1948 року) 398 арк.
9. Інвентарна книга ПКМВК «М-1» (розпочата 1948 року) 398 арк.
10. Акт передавання від 10.06.1974. *Робочий архів фондів ПКМ ім. Василя Кричевського.*
11. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А. П. Пономарьов, Л. Ф. Артюх, Т. В. Косміна та ін. К.: Либідь, 1994. 256 с.

УДК 069.5:[738.1+738.2]

Оксана Сулима
(Полтава)

ВИРОБИ БОРИСА ПЯНИДИ У КОЛЕКЦІЇ ПОЛТАВСЬКОГО КРАЄЗНАЧОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ ВАСИЛЯ КРИЧЕВСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню збірки творів художника-кераміста Бориса Пяниди, що зберігаються у Полтавському краєзнавчому музеї імені Василя Кричевського. Охарактеризовані особливості фаянсових виробів майстра з Буд.

***Ключові слова:** Б. П. Пянида, фаянс, колекція, художник, смт Буди, Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського.*

Панорама мистецького життя України другої половини ХХ століття суперечлива та неоднозначна за стилістичною спрямованістю та співвідношенням напрацювань народних і професійних митців. Історична завершеність цього етапу художніх шукань, що складає невід'ємну частину візуального мистецтва України, потребує аналізу, інтерпретації та артикуляції комплексу питань.

Свій талант у галузі художньої промисловості продемонстрували безліч майстрів, які створювали як предмети масового виробництва, так і оригінальні виставкові зразки, то черпаючи натхнення у традиційних формах і образах, то експериментуючи з новими прийомами і технологіями. До обдарованих керамістів 1960–1990-х років належить Заслужений художник України, член Національної спілки художників України Б. П. Пянида (1935–2020).

Творчість Бориса Петровича – митця, що своє творче життя присвятив переважно Будянському фаянсовому заводу (1959–1996), – є прикладом авторського мистецтва [1, с. 35]. Незважаючи на те, що багато його робіт тиражувалися тисячами екземплярів, художник ні на мить не зупинявся у своїх естетичних пошуках.

Науковий дискурс про діяльність Будянського фаянсового заводу складають розвідки Л. Большакова, Н. Мироненка, Т. Марченко, Ю. Лобанова, Т. Безрукової та інших. Творчість художника Б. Пяниди стала предметом ґрунтовних досліджень мистецтвознавців В. Ханка та В. Завершинського.